

MODIFICĂRI NORMATIVE ÎN CADRUL SUBSTANTIVULUI (în baza DOOM³)

*Natalia Butmalai-Stratan, conf. univ., dr.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

NORMATIVE CHANGES WITHIN NOUN (based on DOOM³)

*Natalia Butmalai-Stratan, PhD., Assoc. Prof.,
“Ion Creanga” State Pedagogical University of Chisinau,
ORCID: 0000-0003-4807-0094
butmalaistratan@gmail.com*

CZU:811.135.1'36

DOI: 10.46727/c.v3.24-25-03-2023.p60-64

Abstract. In the following notes we will try to give an overview of the changes brought by DOOM³ by morphological classes, namely, within the noun, drawing attention to examples that illustrate each change.

Keywords: morphological class, noun, modification, variant.

Orice lege, pentru a fi respectată, trebuie, mai întâi, să fie cunoscută. O astfel de lege este aceea care normează limba română, modificată, în sensul punerii ei de acord cu uzul actual, prin a treia ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, lucrare de referință apărută în anul 2021 sub egida Academiei Române [3, p. 5].

După cum se știe, DOOM este, înainte de toate, ca orice dicționar, un „inventar de cuvinte” (chiar dacă este și un inventar de forme). DOOM³ este o ediție nouă, integral revăzută și substanțial adăugită, a celei apărute acum peste un deceniu și jumătate, DOOM² (2005) [2, p. 9].

În DOOM³ s-au păstrat, în general, corpusul DOOM² și majoritatea schimbărilor din DOOM² față de DOOM¹ validate de uz. Noua ediție oglindește și o anumită nuanțare a concepțiilor despre raporturile dintre normă și uz. Abaterile de la norma recomandată în DOOM³ acoperă un spectru larg, de la greșeli incontestabile și compromițătoare la aspecte tolerabile în anumite situații și contexte, dar care nu puteau fi detaliate într-un dicționar [2, p. 10].

Autorii noii variante a DOOM susțin că au fost introduse circa 3 600 de cuvinte noi, marcate cu semnul plus (+), care, astfel, pot fi ușor delimitate, și a circa 3 000 de modificări, marcate cu semnul exclamării (!).

O noutate în ediția actuală a dicționarului respectiv, față de cele precedente, este faptul că au fost eliminate multe variante ale cuvintelor, întrucât, așa cum relevă Ioana Vintilă-Rădulescu, coordonatoarea ediției în cauză, „tendența este către o limbă cât mai normată; lumea vrea să știe cum se spune exact așa, și nu altfel. Și atunci am eliminat foarte multe dintre variante. Unele de grafie. De exemplu, unele scrise fără cratimă: „binevenit”, „offline”, „online”. Sau la variantele de pronunțări/accenuări am păstrat o singură formă ca „antic”, „profesor”, deși vechile accenuări erau „antic”, „profesor”. Asta nu înseamnă că ce nu este în DOOM nu poate fi folosit” [4, p. 106].

Se susține că problemele cele mai complexe le-a pus tratamentul **variantelor** unor cuvinte-titlu și ale unor forme flexionare. Cele mai ample modificări cu efect normativ efectuate în DOOM³ constau în *eliminarea*, la multe cuvinte sau forme, a unor *variante*, a căror prezență în număr mare era resimțită ca un neajuns de către utilizatori.

În DOOM³ se recomandă câte una singură dintre mai multe **variante**:

- **accentuale:** *acatist, intim, mijloc etc.*;
- **de formă:** *ghimbir, mănăstire, tăieței etc.*;
- **flexionare:** *analog, îmbrăcăminte* (singura formă de GD, sg. și pl.) etc.;
- **grafice:** scrierea abrevierilor formate din litere mari fără puncte despărțitoare: *NATO, ORL*;
- **lexico-gramaticale:** - dintre formele de plural ale unor substantive neutre a rămas una singură: *lighean* s.n., pl. *ligheane*; -dintre diminutivele feminine în *-ea/-icăs*-au păstrat cele în *-ică*: *cărticică, floritică* etc.; - dintre variantele de plural ale termenilor medicali în *-om*, au rămas numai cele în: *-oame*: *mielom* pl. *mieloame* [2, p. 13-14].

În unele cazuri s-a schimbat ordinea de preferință a **variantelor** păstrate: *germene/germen* etc. În câteva situații s-au adăugat variante de forme flexionare: - de plural la anumite substantive: *reactor/pl. reactoare/m. reactori* etc. – la unele substantive comune învechite, populare sau regionale s-au adăugat noi variante de GD sg. art., analitic cu *lui* la substantive masculine terminate în *-acă, ică*: *babacă, bădică* etc. [2, p. 15].

Variantele morfemice se caracterizează printr-un grad mai mare de rezistență în comparație cu *variantele* altor niveluri ale limbii, coexistând adeseori secole la rând.

În cele ce urmează vom încerca să facem o prezentare de ansamblu a modificărilor aduse de DOOM³ pe clase morfologice, și anume în cadrul substantivului, atrăgând atenția exemplelor care ilustrează fiecare modificare.

Autorii celei de a treia ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* susțin că variantele din DOOM³ sunt mult reduse numeric față de DOOM².

Accentuare

Normele actuale recomandă o singură accentuare la substantive precum: *aripă, avarie, austru, crater, ferigă, leurdă, rabin, radar, regizor, simpozion, vermut*.

Cea mai recentă ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM³) prevede pentru substantivul *profesor* doar pronunția cu accentul pe *e*. În ediția anterioară erau admise accentele-*profesor*; cu accent pe *e*, și *profesor* cu accent pe *o* final.

Se admit *variante libere*, indicate în ordinea preferinței, cu unele deosebiri față de DOOM², care admitea două variante libere a următoarelor substantive: *acatist/acatist, agriș/agriș, trafic/trafic, rucsac/rucsac*, cea de-a doua, conform DOOM³, nu mai este actuală.

Așadar, au variante libere următoarele cuvinte: *anaforă/anaforă, apendice/apendice, colaps/colaps, halteră/halteră, hatman/hatman, manager/manager, modern/modern, penurie/penurie, polip/polip, satiră/satiră, vector/vector*.

Formă

Normele actuale nu admit decât o formă pentru substantivele: *angină* (nu și *anghină*), *astm* (nu și *astmă*), *carafă* (nu și *garafă*), *cârdășie* (nu *cârsdășie*), *cariocă* (nu *carioca*), *cvartet* (nu *cuartet*), *magaziner* (nu *magaziner*), *muchie* (nu *muchie*), *saună* (nu *sauna0*), *suzetă* (nu *susetă*), *tutore* (nu *tutor*), *zilier* (nu *ziler*). Nu se admit decât formele *salariu, serviciu, nu salar; servicii*, prima fiind taxată în cel mai bun caz ca regională, iar a doua ca incultă.

Tendința distingerii între forma de singular și cea de plural se concretizează în acceptarea de către norma academică a unui singular precum, *cârnat* (nu *cârnaț*).

Sunt considerate în *variație liberă*, cu preferință pentru prima, formele: *ablație/ablațiune, abstracție/abstracțiune, acont/aconto, calamar/calmar, cartilaj/cartilagiu, cearșaf/cearșaf, clovn/claun, cofeină/cafeină, corijență/corigență, dicție/dicțiune, fierăstrău/ferăstrău, filosof/filozof, lăcaș/locaș, mănăstire/mănăstire, pântec/pântece, piuneză/piuneză, sandvici/sendviș, tumoare/tumoră, votcă/vodcă etc.*

În noua ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, forma *topogan* nu se mai regăsește. Se păstrează doar *tobogan*. Aceeași soartă o avut-o și cuvântul, *pieptene*, DOOM³ ne recomandă forma, *pieptăn* cu pluralul *piepteni* [2, p. 851].

În DOOM³ sunt înregistrate două cuvinte pentru același fruct: *grep* (pluralul *grepuri*), și *grefrut* (pluralul *grefruturi*) [2, p. 584].

Sunt considerate literare formele *marfare* (nu *mărfare*), *ligheane* (nu *lighene*).

În ceea ce privește cuvântul *tăieței*, s-a renunțat la una dintre formele care era în ediția precedentă *tăiței*.) [2, p. 1051]. În DOOM² *caramea* (bomboană) avea la sg. și varianta *caramelă*, astăzi se păstrează doar *caramea-caramele* [2, p. 340].

Dintre cele două variante ale substantivului masculin *ghimber*, *ghimbir* s-a păstrat doar varianta *ghimbir* [2, p. 574].

Gen și număr

Substantivele la care există ezitare în ce privește apartenența la genul feminin sau neutru, respectiv masculin sau neutru (cu implicații asupra formei lor de plural) se află în una din următoarele situații:

- cuvinte de genuri diferite (dintre care unele învechite, regionale sau populare) sunt specializate pentru sensuri sau domenii diferite: *basc/bască* „beretă” (*basc* - adaos la bluză sau jachetă, *bască* - albie, lâna tunsă de pe o oaie, bluză, vestă, *bască* – „limbă”); *colind/colindă* („cântec”; zălogă „semn de carte, capitol”).
- norma actuală a optat pentru un singur gen, și anume *astru* (pl. *aștri*) - masculin, *clește* (pl. *clești*) - masculin (cu pl. *clești*), sau feminin: *foarfecă* (pl. *foarfeci*) [3, p. 36].

Norma actuală admite noile singulare pe care unele substantive feminine cu rădăcina terminată în *-l* și pluralul în *-eși* le-au creat după modelul *sofa*, *sofale*, *cafea*, *cafele*: *bretea*, *bretele* pentru sensurile „fâșie de susținere la îmbrăcăminte; ramificație rutieră”, *sanda* (nu *sandală*) cu pluralul *sandale*.

Norma actuală acceptă formele de plural: *coloși* (nu *colosuri*), *indici* (nu *indice*), *versanți* (nu *versante*), *treburi* (nu *trebi*) [3, p. 38].

Pentru substantivul *item*, s-a admis forma de plural *itemi* [2, p. 654]. Putem vorbi și despre renumitele deja forme de plural, recomandate de DOOM 3: *croasant/croasante* (în DOOM-2 era „croasanți”); *ecler/eclere* (în DOOM-2 era *ecleruri*) [4].

Substantivul *phoenix* (specii de plante) este considerat comun, de genul masculin, cu forma de plural *phoenicși*. *Phoenix* (pasăre mitologică) - substantiv propriu, feminin [2, p. 849].

La substantivele feminine neologice nume de ocupații terminate în *-ogă*, norma a admis (și) formele în *-oagă*: *filologă* și *filoloagă*, în schimb, forma *pedagoagă* nu este fixată în dicționarul normativ, ci doar *pedagogă*; aceste forme feminine sunt însă rar folosite, existând tendința de a utiliza cu referire la femei echivalentul masculin (expresie a unei puternice rezistențe față de încercările de feminizare a numelor de ocupații): *Ea este filolog (dar fizician/fiziciană etc.)*. Norma literară respinge forma *doctoră*, admitând numai *doctoriță* [2, p. 485]. În schimb, *decană* cu pluralul *decane* este fixat în DOOM³ [2, p. 439].

La substantivele feminine de tipul *apărătoare*, *casă*, *femeie*, *gramatică*, *lipitoare*, *vulpe*, genitiv-dativul singular nearticulat este identic cu pluralul nearticulat (*niște apărătoare* (persoane) sau *apărători* (obiecte), *case*, *femei*, *gramatici*, *lipitori*, *vulpi* - *acestei apărătoare sau apărători*, *case*, *femei*, *gramatici*, *lipitori*, *vulpi*), iar cel articulat se formează adăugând articolul hotărât *-i* la genitiv-dativul singular nearticulat: *apărătoarei* sau *apărătorii*, *casei*, *femeii*, *gramaticii*, *lipitorii*, *vulpilor*.

În ediția a treia a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM³), a fost introdus termenul familiar *prof*, cu pluralul *profi*. Și tot în DOOM, găsim substantivul *selfie*. Este încadrat în clasa substantivelor neutre și are pluralul *selfie-uri*. Atenție la

grafia formei de plural și a formei cu articol hotărât: desinența *-uri*, respectiv articolul hotărât se atașează cu cratimă: *selfie-uri*, *selfie-ul*.

S-au introdus, totuși și dublete lexicale, cum este *greier/greierul* și *greiere/greierele*, cu pluralul comun *greieri/greierii*; ansamblu/ ansambluri/ (tehn.) ansamble; *astru*, sm./aștri; *astru*, s.n./astre [5].

Pentru *împrumuturile recente*, în curs de adaptare, norma actuală a adoptat soluții diferite:

- folosirea unor substantive cu aceeași formă la singular și la plural: *cover-girl* (engl.), *cowboy* (engl.), *hippy* (engl.), *playboy* (engl.) etc.;
- încadrarea în modelul substantivelor românești, prin formarea pluralului:
 - la cele masculine, cu desinența *-i*: *adidași*, *bitcoini*, *bodyguardzi*, *dealeri*, *rokeri*, *rolleri* [3, 38].

Un substantiv, preluat din italiană, are forma de singular deosebită de cea de plural, marcată prin desinența *-o*, ca în limba de origine: *paparazzo*. Utilizarea pluralului *paparazzi* se explică, pe de o parte, prin faptul că desinența *-o* de singular este rară în română, aceasta apărând în cazul unor împrumuturi, din italiană (*piccolo*), spaniolă (*macho*), germane (*flamingo*), pe de altă parte, prin modelul unor substantive tot neologice, care nu cunosc decât forme cu *-i* (vocalic): *confetti*, *graffiti*, *jacuzzi*, *mariachi*, *ravioli*, *pecari* [6, 78].

- la cele neutre, în general cu desinența *-uri*, legată:
 - a. direct la cuvinte: *boarduri*, *linkuri*, *lookuri*, *bodyur*;
 - b. prin cratimă: *skate-uri*, *slash-uri*, *spray-uri* [3, 38].

Isabela Nedelcu în *101 greșeli gramaticale* susține că „adăugarea desinenței românești de plural *-uri* la forma de plural din engleză *snacks* nu este corectă în cazul substantivului *snacks* (cu forma de singular preluată ca atare din engleză și pentru care DOOM indică pluralul *snackuri*). Se acceptă însă plural precum comicsuri și sticksuri, pentru că, în română, singularul acestor cuvinte a fost adaptat în forma comics, respective sticks (care, în engleză, sunt forme de plural) [6, 78]. DOOM³ ne dă două variante de plural pentru singularul *snack*: *snackuri*/*snacksuri* [2, 997].

Caz

În ceea ce privește cazul, în DOOM² unele substantive feminine omonime la N.A, sg. aveau G.D. sg. diferit:

*maică*¹ (călugăriță) - *maicii*;
*maică*² (mamă) - *maicei/maicii/maichii* [1, p. 649].

DOOM³ pentru *maică* (călugăriță, mama) dă doar o formă articulată *maicii* [2, 710]. Normele actuale acceptă pentru G. D. articulată formele:

corabie - *corabiei* (și nu *corăbiei*);
celtă (limbă) - *celtei*.
gură-cască (persoană) - *lui gură-cască*;
fata morgana (miraj) - *fetei morgana*;

La unele substantive proprii, normele actuale admit variante cu flexiune: *Ileanei/Ilenei*;
La substantivele feminine terminate la nominativ-acuzativ singular nearticulat în *-ie* în hiat (*câmpie*, *pustie*, *vie*), genitiv-dativul nearticulat este de asemenea identic cu pluralul (*acestei câmpii*, *pustii*, *vii*), dar cel articulată se formează adăugând articolul hotărât *-i* la nominativ-acuzativul singular nearticulat: *câmpiei*, *pustiei*, *viei*.

La unele substantive feminine nume de rudenie terminate în *-ică*, precum și la substantivul masculin *vlădică*, asemănător formal cu ele, sunt admise formele de genitiv-dativ singular: *mămică-mămicii*; *vlădicăi/lui vlădica/vlădichii*.

Formațiile cu structura substantiv denumind persoane (grade de rudenie sau relații sociale) + adjectiv posesiv: *bunicu-meu, bunică-mea, nevastă-mea, soră-mea* au genitiv-dativul la masculin cu articolul proclitic lui: *lui bunicu-meu, iar la feminin bunică-mii, nevastă-mii, soră-mii*.

Pentru substantivele *Calea-Lactee/Calea-Laptelui/Calea-Robilor* (brâu de stele) formele de g.d. art. sunt: *Căii Lactee/Căii-Laptelui/Căii-Robilor* [2, 333].

În concluzie, menționăm că autorii *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* susțin că prezența unor cuvinte/forme/variante nu înseamnă că toate sunt recomandate. Unele dintre ele figurează numai pentru cazurile în care ar putea fi întâlnite/folosite în anumite situații/texte, pentru a se consemna scrierea, pronunțarea și flexiunea lor acceptate. [2, 178] În spatele regulilor de exprimare/scriere corectă stau numeroase cercetări privind raportul dintre normă și uz și raportul dintre limba actuală și fazele anterioare, adică ceea ce constituie *dinamica limbii* [6, 19].

BIBLIOGRAFIE

1. *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. București: Univers Enciclopedic, 2005
2. *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2021.
3. LAZARESCU R., *Ortografia pe înțelesul tuturor*. București: Corint, 2008.
4. MOLEA V., Modificări în DOOM3: câteva aspecte. În: *Limba română*, nr. 5-6, 2022 <https://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=4296> Accesat la 06.03.23.
5. MURGOCI A., *Greșeli de clasa întâi în DOOM-3, dicționar care costă 130 lei. Analiză: Ce cuprinde Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, ediția a treia*. https://www.dcnnews.ro/greseli-de-clasa-intai-in-doom-3-dictionar-care-costa-130-lei-analiza-ce-cuprinde-dictionarul-ortografic-ortoepic-si-morfologic-al-limbii-romane-editia-a-treia_853417.html, 14.01.2022. Accesat la 06.03.23.
6. NEDELICU I., *101 greșeli gramaticale*. București: Humanitas, 2013.